
گزارش مقدماتی پروژه ایجاد و بهبود فرصتهای شغلی برای زنان روستایی

محمد حسین درویش مآلا

(کارشناس علوم اجتماعی از معاونت فنی و تکنولوژی وزارت کشاورزی)

در سال ۱۹۷۷ طرح شبکه منطقه‌ای ماشینهای کشاورزی که به اختصار RNAM^(۱) نامیده می‌شود به اتفاق کمیسیون اقتصادی، اجتماعی سازمان ملل برای آسیا و اقیانوسیه ESCAP^(۲) بعنوان عامل اجرایی طرح و با همکاری UNIDO^(۳) و FAO^(۴) و UNDP^(۵) کار خود را آغاز نمود.

«مرکز بررسی و آزمون ماشینهای کشاورزی» در وزارت کشاورزی بعنوان سازمان مسئول از طرف طرح شبکه منطقه‌ای شناخته شده و تاکنون در این زمینه فعالیت داشته است.

در ادامه این فعالیتهای در برنامه پنجساله (۱۹۹۶ - ۱۹۹۲) با هدف مشارکت زنان روستایی در فعالیتهای مربوط به مکانیزاسیون کشاورزی، پروژه مطالعاتی در ارتباط با فعالیتهای بعد از برداشت و فرآوری مواد غذایی تهیه و به اجرا گذاشته شده است که در این مقاله بخشی از یافته‌های این مطالعه ارائه می‌گردد.

یافته‌های تحقیق

با هدف بررسی وضعیت موجود تکنولوژیهای (ابزار و ادوات و ماشین آلات کشاورزی) (۶) مورد استفاده زنان روستایی در کار فرآوری محصولات کشاورزی و در جهت طراحی و انتخاب مناسبترین تکنولوژی برای این فعالیت و افزایش درآمد خانوار روستایی پروژه تحقیقاتی «ایجاد و بهبود فرصتهای شغلی برای زنان روستایی» در پنج استان کشور با تعداد ۴۸ نمونه اجرا گردید.

در گردآوری اطلاعات از پرسشنامه تنظیم شده توسط دفتر شبکه منطقه‌ای ماشینهای کشاورزی استفاده شد. این پرسشنامه‌ها در اواخر سال ۱۹۹۴ میلادی (زمستان ۱۳۷۳) تکمیل گردید. جدول شماره (۱) نام استانها و شهرستانهای جامعه مورد مطالعه را نشان می‌دهد.

جدول شماره (۱) توزیع نمونه‌ها در جامعه مورد بررسی به تفکیک استانها و شهرستانها

نام استان	نام شهرستان	تعداد پرسشنامه
آذربایجان شرقی	مراغه	۱۲
	اسکو	۱۰
	شیراز	۱
زنجان	طارم	۵
فارس	داراب	۵
مرکزی	خمین	۴
	شازند	۲
همدان	ملایر	۲
	تویسرکان	۲
اظهار نشده		۳
جمع		۴۸

گرچه تعداد نمونه‌ها بسیار کم و بطور یقین یافته‌های آن قابل تعمیم به کل جامعه زنان روستایی و حتی استان و شهرستان مربوطه نیست ولی در این نوشتار سعی شده تا برخی از اطلاعات پرسشنامه‌ها بصورت مقدماتی دسته‌بندی و ارائه شود. لازم به توضیح است که اطلاعات مزبور برای نخستین بار در ایران منتشر می‌شود.

۱ - ویژگیهای اجتماعی - اقتصادی زنان روستایی در جامعه مورد بررسی

۱ - ۱ - شغل زنان روستایی

در جامعه مورد مطالعه ۶۰ درصد زنان شغل خود را خانه‌دار اعلام کرده‌اند. ولی از سوی دیگر ۳۷/۵ درصد خود را کشاورز می‌دانند. هم چنین یک نفر خود را مغازه‌دار معرفی کرده است. به این ترتیب در مجموع ۴۰ درصد از زنان جامعه مورد مطالعه خود را تنها خانه‌دار نمی‌دانند و دقیقاً به وضعیت شغلی خود آگاهی دارند. ضمن اینکه یقین است حتی آن دسته از زنانی که خود را خانه‌دار معرفی کرده‌اند، در امور کشاورزی و فرآوری محصولات آن نیز فعالیت می‌کنند.

۱ - ۲ - سواد

در جامعه مورد مطالعه ۵۰ درصد زنان دارای تحصیلات ابتدایی بوده‌اند درحالی‌که ۴۸ درصد آنان بی‌سواد هستند، و فقط یک نفر دارای تحصیلات متوسطه بوده است. بنابراین در مجموع تقریباً نیمی از زنان باسواد و نیمی دیگر بیسواد بوده‌اند.

۱ - ۳ - نوع تصرف زمین زراعی

در جامعه مورد مطالعه اکثر خانوارها (نزدیک به ۷۳ درصد) دارای زمین زراعی شخصی بوده‌اند و تنها ۴/۲ درصد از زمین اجاره‌ای استفاده می‌کرده‌اند. با توجه به ۶/۲ درصد خانوارها که هم دارای مقداری زمین شخصی و مقداری زمین اجاره‌ای بوده‌اند، می‌توان نتیجه گرفت که نزدیک به ۸۰ درصد خانوارها مالک همه و یا بخشی از واحد بهره‌برداری زراعی خود بوده و نزدیک به ۱۷٪ خانوارها فاقد زمین زراعی می‌باشند.

۲ - ویژگیهای اقتصادی

۲ - ۱ - اندازه واحد زراعی

توزیع خانوارها براساس اندازه واحد زراعی در جامعه مورد مطالعه در جدول شماره ۳ نمایش داده شده است. صرف جدول شماره (۲) توزیع خانوارها براساس نوع تصرف زمین زراعی

نوع تصرف زمین زراعی	تعداد	درصد
شخصی	۳۵	۷۲/۹
اجاره‌ای	۲	۴/۲
شخصی - اجاره‌ای	۳	۶/۲
فاقد زمین	۸	۱۶/۷
جمع	۴۸	۱۰۰

نظر از ۱۶/۷ درصد خانوارها که فاقد زمین زراعی بوده‌اند، ۱۲/۵ درصد دارای زمینی کمتر از یک هکتار بوده و از طرف دیگر ۲۰ درصد بین ۲۰ تا ۵۰ هکتار زمین زراعی داشته‌اند.

جدول شماره (۳) توزیع خانوارها براساس اندازه واحد زراعی

اندازه واحد زراعی	تعداد	درصد
کمتر از یک هکتار	۵	۱۲/۵
یک هکتار	۳	۷/۵
۱ تا ۲ هکتار	۵	۱۲/۵
۲ تا ۵ هکتار	۸	۲۰
۵ تا ۱۰ هکتار	۴	۱۰
۱۰ تا ۲۰ هکتار	۷	۱۷/۵
۲۰ تا ۵۰ هکتار	۸	۲۰
جمع	۴۰	۱۰۰

توزیع خانوارهای مورد بررسی نشان می‌دهد که زنان روستایی نمونه بیشتر از خانوارهایی انتخاب شده‌اند که اندازه واحد بهره‌برداری آنها نسبتاً بزرگ است و نزدیک به ۴۰ درصد زمین زراعی بزرگتر از ۲۰ هکتار داشته‌اند. بدین ترتیب نمونه‌های انتخاب شده نمی‌تواند معرف خوبی از کل جامعه زراعی ایران باشد زیرا توزیع واحدهای بهره‌برداری کشور مطابق آخرین آمار نشان می‌دهد که حدود ۶۶ درصد از واحدهای زراعی خانوادگی کوچکتر از ۵ هکتار است و فقط ۴/۶ درصد از این واحدها وسعتی معادل ۲۰

۲-۲ - نوع محصولات و فرآورده‌های مربوط به آنها

از انواع محصولاتی که در پرسشنامه پیش بینی شده بود، خانوارهای جامعه مورد مطالعه دارای محصولات زراعی، باغی، سبزیجات، دانه‌های روغنی و لبنیات بودند. (جدول شماره ۴)

جدول شماره (۴) انواع محصولات و فرآورده‌های مربوط به آنها برحسب خانوارها

انواع محصولات و فرآورده‌ها	تعداد*	درصد
محصولات زراعی: گندم (آرد)، نخود (تهیه لپه)، جو (آرد)، نشاسته، علوفه (خشک شده)، نان	۱۳	۲۷/۱
محصولات باغی: انگور (کشمش، شیره انگور، سرکه، آبغوره)، آلو (قیسی، لواشک)، آب لیمو، رب انار، جوزقنده.	۲۳	۴۷/۹
سبزیجات: گوجه فرنگی (خشک شده، رب)، لوبیا سبز، سایر سبزیجات	۳	۶/۳
زیتون (کنسرو، روغن)	۵	۱۰/۴
لبنیات	۴	۸/۳
محصول و یا فرآورده‌ای نام برده نشده است * برخی از نمونه‌ها بیش از یک فرآورده را نام برده‌اند.	۳	۶/۳

ملاحظه می‌شود که بیشترین نوع محصولات و فرآورده‌های غذایی به محصولات باغی با ۴۸ درصد اختصاص دارد و کمترین میزان به سبزیجات با ۶ درصد تعلق دارد. میزان سایر محصولات به ترتیب اولویت از این قرار است: محصولات زراعی با ۲۷ درصد، زیتون با ۱۰/۴ درصد و لبنیات با ۸/۳ درصد. بدین ترتیب طراحی و اجرای تکنولوژیهای مناسب برای فرآوری محصولات باغی و آموزش زنان روستایی در این جهت بیشترین اهمیت را خواهد داشت.

۲ - ۳ - نیروی کار تأمین شده در خانوارها

در جامعه مورد مطالعه، خانوارها برای فرآوری محصولات کشاورزی هم از نیروی کار خودشان بهره جسته‌اند و هم افرادی را به‌استخدام خود درآورده‌اند. با توجه به این نکته که زنان روستایی پاسخگویان این پژوهش بوده‌اند، نحوه استفاده از نیروی کار خانوارهای روستایی به این قرار است: ۹۳/۸ درصد زنان روستایی، خود به نحوی در فرآوری محصولات کشاورزی فعالیت مستقیم دارند، هم چنین ۵۴/۲ درصد خانوارها از اعضای خود جهت انجام امور بهره می‌برند و ۴۵/۸ درصد نیز دارای نیروی کار استخدام شده می‌باشند. در اینجا نیز لازم به توضیح است که در بسیاری از خانوارها علاوه بر نیروی کارزن، از نیروی کار اعضای دیگر خانواده یا نیروی کار استخدام شده خارج از خانوار و یا هر دو مورد استفاده شده است و در واقع نسبت‌های ملحوظ در جدول فوق نسبت به تعداد کل خانوارها محاسبه شده است.

۳ - مشکلات موجود در فرآوری تولیدات کشاورزی

زنان روستایی در فرآیند تبدیل، تکمیل و بسته‌بندی محصولات از وسایل، ابزار و ماشین آلات گوناگونی استفاده می‌کنند. در جدول شماره (۵) فهرست مشکلاتی که در این فرآیند از سوی زنان روستایی تجربه و عنوان شده، ارائه گردیده است. صرف نظر از پاسخگویانی که در این مورد اظهار نظری نکرده‌اند (۳۷/۵ درصد)، ملاحظه می‌شود که بیشترین میزان مشکل تجربه شده از سوی زنان روستایی به پائین بودن سودآوری به خاطر فرسوده بودن وسایل و ابزار و نیز دستی و سنتی بودن آنها تعلق دارد. (۳۹/۶ درصد). پس از آن، ۱۲/۴ درصد زنان روستایی مشکل اصلی را فقدان هرگونه دستگاهی جهت تبدیل تولیدات خود اعلام کرده‌اند. ۴/۲ درصد نیز طاقت فرسا بودن کار با وسایل سنتی را عمده مشکلات خود می‌دانند و هم چنین همین میزان از پاسخگویان از فقدان قطعات یدکی ماشین آلات مورد استفاده شکایت دارند، و فقط در یک مورد عنوان شده است که هیچ گونه مشکلی در این زمینه وجود ندارد.

جدول شماره (۵) مشکلات موجود در کار فرآوری تولیدات کشاورزی از نظر زنان روستایی

درصد	تعداد	شرح
۳۹/۶	۱۹	سودآوری پایین است زیرا وسایل دستی و فرسوده هستند
۴/۲	۲	کار با وسایل سنتی طاقت فرساست
۱۲/۴	۶	فقدان ماشین آلات موردنیاز
۴/۲	۲	فقدان قطعات یدکی ماشین آلات
۲/۱	۱	هیچ مشکلی وجود ندارد
۳۷/۵	۱۸	اظهار نشده
۱۰۰	۴۸	جمع

۴ - دلایل فعالیت زنان روستایی در کار فرآوری تولیدات کشاورزی

سرانجام به عنوان آخرین موضوعی که در این مقاله گزارش می‌شود، به دلایل مطرح شده از طرف زنان روستایی برای کار در فرآوری محصولات کشاورزی می‌پردازیم که در واقع نشان دهنده انگیزه مشارکت آنان در تأمین نیروی کار و انجام فعالیتهای پس از برداشت محصول می‌باشد. در اینجا نیز در اکثر موارد زنان روستایی بیش از یک دلیل و گاه تمامی دلایل پیش بینی شده در پرسشنامه را به عنوان انگیزه خود عنوان کرده‌اند که نسبت پاسخها با توجه به تعداد کل پاسخگویان در جدول شماره ۶ محاسبه شده است. در میان پاسخها، بیشترین میزان با ۸۳ درصد حاکی از نیاز خانواده به درآمد اضافی است. پس از آن، بیشترین میزان با ۷۵٪ نشان دهنده این موضوع است که زنان روستایی به خاطر نداشتن شغل دیگری به غیر از خانه‌داری به کار در فرآوری تولیدات کشاورزی پرداخته‌اند.

بطور کلی اگر دلایل فعالیت زنان روستایی در کار محصولات زراعی و باغی و یا دامی و دسته‌بندی شود بخوبی مشخص می‌گردد که زنان روستایی نسبت به کمبود درآمد خانوار حساسند بطوریکه ۳۳٪ موارد عنوان شده مربوط به تأمین درآمد اضافی است. زنان روستایی جامعه مورد بررسی به مسائل بازار، یعنی

جدول شماره (۶) دلایل مشارکت زنان در کار فرآوری تولیدات کشاورزی

درصد	تعداد	شرح
۲۰/۸	۱۰	اضافه ماندن مواد خام
۴۳/۸	۲۱	بالاتر بودن قیمت مواد غذایی نسبت به محصولات خام
۳۵/۴	۱۷	داشتن وقت اضافی
۱۴/۶	۷	وجود بازار تضمین شده برای فرآورده‌ها
۳۱/۳	۱۵	بالا بودن میزان تقاضا
۲۵/۰	۱۲	یک منبع درآمدی خوب
۸۳/۳	۴۰	نیاز خانواده به درآمد اضافی
۷۵/۰	۳۶	شغل دیگری ندارم
۱۰/۴	۵	اظهار نشده

وجود تقاضا و فزونی قیمت محصولات غذایی نسبت به مواد خام کاملاً آگاهند و در مجموع دلایل عنوان شده ۲۷٪ به امکان - فروش و عرضه فرآورده‌ها در بازار اشاره کرده‌اند. مسئله اشتغال ۲۳٪ و داشتن وقت اضافی برای فعالیت بیشتر ۱۱٪ از موارد را به خود اختصاص داده است. گرچه زنان روستایی بروشنی مسئله جلوگیری از ضایعات محصولات را عنوان نکرده‌اند اما دلیل «اضافه ماندن مواد خام» را می‌توان اقدامی برای کاهش ضایعات تولیدات کشاورزی تفسیر کرد.

۵ - نتیجه‌گیری

با توجه به موضوعات مورد بررسی در این تحقیق بسیار کوچک، می‌توان بصورت مقدماتی چنین نتیجه گرفت که زنان روستایی جامعه مورد بررسی، به نقش مؤثر خود در خانواده در جهت مشارکت و فعالیتهای اقتصادی تا حدود زیادی واقفند. چه آنجا که خود را شاغل محسوب می‌کنند چه در مواقعی که

به خاطر داشتن وقت اضافی و یا درک این نکته که باید در جهت افزایش درآمد خانواده تلاش کنند، به صحنه فعالیتهای اقتصادی وارد می‌شوند. درحالی‌که نگارنده در جریان یک تحقیق میدانی در استان اصفهان در سال ۲۱۳۷۲ با یک نکته بسیار اساسی روبرو شده؛ در آن تحقیق از آنجا که پاسخگویان را مردان سرپرست خانوار تشکیل می‌دادند، عمدتاً نقش و فعالیت زنان در امور اقتصادی خانوار از طرف مردان به حساب نمی‌آمد و بظاهر مشارکت زنان در امور کشاورزی جزو وظایف خانه‌داری آنان تلقی می‌شد. اما اکنون می‌توان بدرستی قضاوت کرد که زنان اگر مستقیماً مورد پرسش قرار گیرند صرف نظر از دیدگاه مردان در خانواده‌های روستایی، خود را یا شاغل محسوب می‌کنند و یا به این نکته واقفند که ورود آنان به عرصه فعالیتهای اقتصادی هرچند بصورت مقطعی و فصلی - موجب افزایش درآمد خانواده و دست کم به هدر نرفتن محصولات خام کشاورزی خانواده در طول یکسال زراعی می‌شود. هرچند که آنان هیچ‌گاه در قبال مشارکتشان در فعالیتهای اقتصادی خانواده طلب دستمزد نمی‌کنند؛ ولی ظاهراً آن را مساوی با وظایف خانه‌داری خود نیز نمی‌دانند. به علاوه آنجا که مستقیماً مورد پرسش قرار گرفته و نظراتشان را جویا می‌شوند، نه تنها از وضعیت زمین زراعی و محصولات و مسئولیتهای مردان خود آگاهند بلکه می‌توانند درباره وسایلی که مورد استفاده قرار می‌دهند، اظهار نظر کنند و نیز اطلاع دقیقی از وضعیت بازار و عرضه و تقاضای محصولات و فرآورده‌های تولیدی خودشان داشته باشند. بنابراین ضرورت بهبود تکنولوژیهای موجود و معرفی تکنولوژیهای مناسب و آموزش هرچه بیشتر زنان روستایی در جهت ارتقای سطح زندگی خود و خانواده‌شان و در نتیجه بالا رفتن میزان بهره‌وری در سطح روستاها و در نهایت توسعه درون زای کشور بیش از پیش روشن می‌شود.

منابع

1) اگرچه تعریف علمی تکنولوژی فراتر از صرفاً ابزار و ماشین آلات است و شامل اطلاعات، دانش، مهارت و مدیریت می‌باشد، ولی در این تحقیق تکنولوژی فقط در بعد فیزیکی آن مورد نظر قرار گرفته است.

2) **World Bank Services for Agriculture and Rural Development.**

Washington, D.C.: World Bank Vol. II, 1994.

3) شادی طلب، زاله. جامعه‌شناسی یک رفتار اقتصادی: پس انداز روستایی. تهران: بانک کشاورزی،

۱۳۷۲

پانویس

- 1) **Regional Network for Agricultural Machinery.**
- 2) **Economic and Social Commission for Asia & the Pacific (United Nations).**
- 3) **United Nations Industrial Development Organization, Vienna, Austria.**
- 4) **Food & Agriculture Organization of the United Nations.**
- 5) **United Nations Development Programme.**
- 6) **Tools, Implements and Machines.**

شپوشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شپوهنځي ښارستانه علوم او مطالعات فرېنجي
پر تال جامع علوم انساني